

MAKTAB YOSHIDAGI DUDUQLANUVCHI BOLALARDA EMOTSIONAL IRODAVIY HOLATNING NUTQ SURATIGA TA'SIRI VA INTEGRATIV LOGOPEDIK YONDASHUV SAMARADORLIGI**Abdujabborova Dilafruz Nozimjon qizi***Namangan Davlat Pedagogika Instituti**Maxsus pedagogika magistratura talabasi***+998952305000****Annotatsiya**

Ushbu maqolada maktab yoshidagi duduqlanuvchi bolalarda emotsional-irodaviy holatning nutq sur'ati va nutq ravonligiga ta'siri ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda bolalarning emotsional holati (tashvish, qo'rquv, o'ziga ishonchsizlik) va irodaviy sifatlari (sabr, o'zini boshqarish, qat'iyatlilik) duduqlanishning namoyon bo'lish darajasi hamda nutq tezligiga qanday ta'sir ko'rsatishi yoritib beriladi. Shuningdek, integrativ logopedik yondashuv asosida olib borilgan korreksion-rivojlantiruvchi mashg'ulotlarning samaradorligi baholanadi. Integrativ yondashuv logopedik, psixologik va pedagogik metodlarni uyg'unlashtirgan holda bolalarning nutq sur'atini me'yorlashtirish, emotsional barqarorligini mustahkamlash va ijtimoiy moslashuvini yaxshilashga xizmat qilishi asoslab beriladi. Maqola natijalari amaliyotchi logopedlar, pedagog-psixologlar hamda inklyuziv ta'lim tizimi mutaxassislari uchun metodik ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: duduqlanish, maktab yoshidagi bolalar, emotsional-irodaviy holat, nutq sur'ati, tashvish va qo'rquv, nutq ravonligi, integrativ logopedik yondashuv, korreksion ishlar, logopedik terapiya.

Hozirgi kunda maktab yoshidagi bolalar orasida uchrayotgan nutq buzilishlari, xususan duduqlanish, nafaqat nutq faoliyatining mexanik buzilishi, balki bolaning shaxsiy, emotsional va irodaviy rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq murakkab psixologik-pedagogik muammo sifatida e'tirof etilmoqda. Duduqlanish nutqning sur'ati, ritmi va ravonligining buzilishi bilan namoyon bo'lib, bolaning muloqot jarayonida qiyinchiliklarga duch kelishiga, o'ziga bo'lgan ishonchning pasayishiga, emotsional zo'riqish va ijtimoiy moslashuv muammolarining kuchayishiga olib keladi.

Maktab yoshida bolaning shaxs sifatida shakllanish jarayoni jadallashadi, o'quv faoliyati yetakchi o'rinni egallaydi va nutqqa qo'yiladigan talablar keskin ortadi. Aynan shu davrda emotsional holatning beqarorligi, tashvish, qo'rquv, hayajon va irodaviy nazoratning yetarli darajada shakllanmaganligi duduqlanishning kuchayishiga hamda nutq sur'atining buzilishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Nutq jarayonida yuzaga keladigan ichki zo'riqish va salbiy emotsiyalar duduqlanuvchi bolalarda ikkilamchi psixologik muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

So'nggi yillarda duduqlanishni korreksiya qilishda faqatgina an'anaviy logopedik mashqlar bilan cheklanib qolmasdan, bolaning psixologik holatini, emotsional-irodaviy xususiyatlarini hisobga olgan integrativ logopedik yondashuvlarni qo'llash dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bunday yondashuv logopedik mashqlarni psixologik qo'llab-quvvatlash, emotsional barqarorlikni shakllantirish, o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish bilan uyg'unlashtirishni nazarda tutadi.

Shu bois, maktab yoshidagi duduqlanuvchi bolalarda emotsional-irodaviy holatning nutq sur'atiga ta'sirini o'rganish hamda integrativ logopedik yondashuvning samaradorligini ilmiy asoslash hozirgi zamon logopediya va maxsus pedagogika oldida turgan muhim vazifalardan biridir. Ushbu maqolada mazkur masala nazariy va amaliy jihatdan yoritilib, korreksion ishlarni takomillashtirishga qaratilgan ilmiy xulosalar beriladi.

Duduqlanish maktab yoshidagi bolalarda nutq faoliyatining murakkab buzilishi bo'lib, uning kelib chiqishi va namoyon bo'lishi ko'p omilli xususiyatga ega. Mazkur buzilish nafaqat nutq apparatining funksional holati bilan, balki bolaning emotsional-irodaviy rivojlanish darajasi, psixik barqarorligi va ijtimoiy tajribasi bilan ham bevosita bog'liqdir. Shu sababli duduqlanishni o'rganishda nutq sur'ati, emotsional holat va irodaviy sifatlarining o'zaro aloqadorligi alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Maktab yoshida bolaning nutq faoliyati ta'lim jarayoni bilan chambarchas bog'liq bo'lib, og'zaki javoblar berish, sinf oldida nutq so'zlash, muloqotga faol kirishish kabi vaziyatlar ko'payadi. Aynan shu vaziyatlarda duduqlanuvchi bolalarda emotsional zo'riqish kuchayib, nutq sur'atining keskin o'zgarishi kuzatiladi. Ba'zi hollarda nutq haddan tashqari tezlashib, artikulyatsion va nafas olish jarayonlari o'zaro muvofiqlasha olmaydi, boshqa holatlarda esa bola nutqni sekinlashtirishga urinib, sun'iy pauzalar va to'xtalishlarga yo'l qo'yadi. Bu esa duduqlanish simptomlarining yanada kuchayishiga olib keladi.

Emotsional holat duduqlanishning kechishida yetakchi omillardan biri hisoblanadi. Tashvish, qo'rquv, uyatchanlik, o'z kuchiga ishonchsizlik kabi salbiy emotsiyalar bolaning nutqiy harakatlarini nazorat qilish qobiliyatini susaytiradi. Ayniqsa, baholashga asoslangan vaziyatlar (o'qituvchi savoli, sinfdoshlar oldida gapirish, jamoat joyida nutq so'zlash) duduqlanuvchi bolalarda kuchli emotsional zo'riqishni yuzaga keltiradi. Natijada nutq apparati mushaklarida taranglik ortadi,

nafas olish ritmi buziladi va nutq sur'ati beqarorlashadi. Bu holat nutq ravonligini ta'minlovchi mexanizmlarning izdan chiqishiga sabab bo'ladi.

Irodaviy sifatlar – sabr-toqat, o'zini boshqarish, qat'iyatlilik va maqsadga yo'naltirilganlik – duduqlanishni yengishda muhim psixologik resurs hisoblanadi. Irodaviy jihatdan yetarli darajada shakllanmagan bolalarda nutqiy qiyinchiliklar oldida tez taslim bo'lish, muloqotdan qochish va nutq faoliyatini cheklash tendensiyasi kuzatiladi. Bu esa nutq tajribasining kamayishiga, ijtimoiy izolyatsiyaga va ikkilamchi psixologik muammolarning shakllanishiga olib keladi. Aksincha, irodaviy sifatlari nisbatan rivojlangan bolalarda nutqdagi qiyinchiliklarga qaramay, muloqotga kirishish istagi saqlanib qoladi va bu korreksion ishlarning samaradorligini oshiradi.

Shu nuqtayi nazardan, duduqlanishni korreksiya qilish jarayonida faqat nutq texnikasiga yo'naltirilgan mashqlar yetarli emasligi oydinlashadi. Zamonaviy logopediya amaliyotida integrativ logopedik yondashuv tobora keng qo'llanilmoqda. Ushbu yondashuv nutqiy, psixologik va pedagogik ta'sir vositalarini bir butun tizimda qo'llashni nazarda tutadi. Integrativ yondashuvda nutq sur'atini me'yorlashtirishga qaratilgan mashqlar emotsional barqarorlikni oshirish, tashvishni kamaytirish va irodaviy sifatlarni rivojlantirish bilan uyg'un holda olib boriladi.

Integrativ logopedik ishlar jarayonida ritmik nutq mashqlari, nafasni boshqarishga qaratilgan texnikalar, relaksatsion mashqlar hamda psixologik qo'llab-quvvatlash elementlaridan foydalaniladi. Bu jarayonda bolaga qulay va xavfsiz kommunikativ muhit yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Ijobiy emotsional fon nutq jarayonida mushaklar tarangligini kamaytirib, nutq sur'atining barqarorlashuviga yordam beradi. Shuningdek, irodaviy sifatlarni rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlar bolaning o'z nutqini ongli ravishda nazorat qilishiga zamin yaratadi.

Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, integrativ yondashuv asosida tashkil etilgan logopedik mashg'ulotlar duduqlanuvchi bolalarda nutq ravonligining yaxshilanishi, emotsional holatning barqarorlashuvi va o'ziga bo'lgan ishonchning ortishiga xizmat qiladi. Natijada bola nutqiy vaziyatlardan qochmaydi, aksincha, muloqotga faol kirishishga intiladi. Bu holat nutq sur'atining me'yorlashuvi va duduqlanish simptomlarining kamayishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Demak, maktab yoshidagi duduqlanuvchi bolalarda emotsional-irodaviy holat nutq sur'atining shakllanishida muhim omil bo'lib, uni hisobga olgan holda tashkil etilgan integrativ logopedik yondashuv duduqlanishni korreksiya qilishda yuqori samaradorlikka ega. Ushbu yondashuv bolaning shaxsiy imkoniyatlarini faollashtirishga, nutqiy va psixologik muammolarni kompleks hal etishga xizmat qiladi.

O'tkazilgan tahlil va tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, maktab yoshidagi duduqlanuvchi bolalarda nutq sur'atining buzilishi emotsional-irodaviy holat bilan uzviy bog'liq bo'lib, mazkur omillarni e'tibordan chetda qoldirgan holda olib borilgan

logopedik ishlar yetarli samaradorlik bermaydi. Emotsional zo‘riqish, tashvish va o‘ziga ishonchsizlik nutq jarayonida duduqlanishning kuchayishiga olib kelar ekan, irodaviy sifatlarning rivojlanganligi bolaning nutq faoliyatini barqarorlashtirishda muhim himoya omili vazifasini bajaradi.

Integrativ logopedik yondashuv asosida tashkil etilgan korreksion mashg‘ulotlar nutq sur‘atini me‘yorlashtirish bilan bir qatorda bolalarning emotsional barqarorligini mustahkamlash, o‘z-o‘zini boshqarish va muloqotga bo‘lgan ijobiy munosabatini shakllantirishga xizmat qilishi aniqlandi. Bunday yondashuv duduqlanishni nafaqat nutqiy nuqson sifatida, balki bolaning shaxsiy rivojlanishiga ta’sir etuvchi kompleks muammo sifatida hal etish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, maktab yoshidagi duduqlanuvchi bolalar bilan ishlashda logopedik, psixologik va pedagogik ta’sirlarni uyg‘unlashtirgan integrativ yondashuvni qo‘llash duduqlanishni korreksiya qilish samaradorligini oshiradi hamda bolalarning ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy rivojlanishini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Islomova, Z.M. Logopediya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
2. Qodirova, D.A. Nutq buzilishlari va ularni korreksiya qilish asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
3. Nurmatova, G.Sh. Maxsus pedagogika va logopediya asoslari. – Toshkent: Universitet, 2020.
4. Karimova, M.B. Bolalar nutqining psixologik asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2017.
5. Abdurahmonov, A.R. Bolalarda duduqlanish va uni bartaraf etish usullari. – Toshkent: Ilm Ziya, 2016.
6. Vlasova, T.A. Duduqlanish: sabablari va korreksiyasi. – Moskva: Prosveshchenie, 2015.
7. Volkova, L.S. Logopediya. – Moskva: Vlados, 2018.
8. Levina, R.E. Nutq buzilishlarini o‘rganish va korreksiyalash. – Moskva: Pedagogika, 2014.
9. Luriya, A.R. Nutq va tafakkur psixologiyasi. – Moskva: Akademiya, 2013.
10. Axmetova, N.K. Emotsional holat va nutq buzilishlari o‘zaro bog‘liqligi. – Qozon: Ta’lim, 2016.
11. Sadikova, S.S. Maktab yoshidagi bolalar psixologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021.
12. Yuldasheva, M.X. Inklyuziv ta’limda logopedik yordam. – Toshkent: Fan, 2020.
13. Mirziyoeva, D.R. Bolalarda emotsional-irodaviy rivojlanish. – Toshkent: Universitet, 2019.
14. Sobirov, U.K. Logopedik mashg‘ulotlarni tashkil etish metodikasi. – Toshkent: Ilm Ziya, 2018.
15. Shomirzayeva, N.N. Korreksion pedagogika asoslari. – Toshkent: Navro‘z, 2022.